

ΝΟΜΙΣΜΑ & ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

το ευρωπαϊκό νομισματικό περιβάλλον και η Ελλάδα

ΕΡΕΥΝΑ – ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:
Δρ ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΜΠΡΕΓΙΑΝΝΗ
Ιστορικός

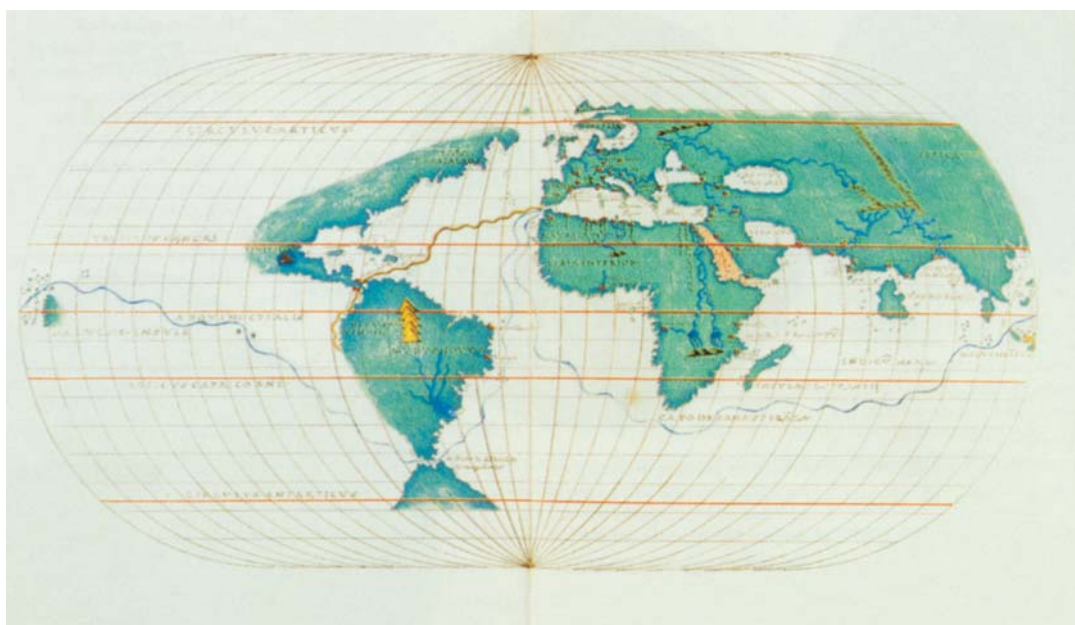
Ι. Μορφές νομισματικής συνεργασίας στην Ευρώπη του 19ου αιώνα

Η περίοδος που εξετάζεται στο πλαίσιο του παρόντος κειμένου συμπίπτει με τις πρώτες ευρωπαϊκές εμπειρίες νομισματικής συνεργασίας. Το γεγονός ότι η Ελλάδα συμμετέχει, από τα τέλη της δεκαετίας του 1860, στη Λατινική Νομισματική Ένωση (ΛΝΕ) δίνει στον ιστορικό τη δυνατότητα να αναφερθεί σε νομισματικά φαινόμενα ευρύτερου ευρωπαϊκού ενδιαφέροντος. Είναι γεγονός ότι η ευρωπαϊκή νομισματική ενοποίηση έχει ανανεώσει το επιστημονικό ενδιαφέρον για ανάλογα, ή καλύτερα, παραπλήσια φαινόμενα του πρόσφατου ευρωπαϊκού παρελθόντος. Εξάλλου, η αξιολόγηση της ήδη υπάρχουσας εμπειρίας μπορεί να αποβεί χρήσιμη όσον αφορά τη νομισματική μετάβαση, που συνεπάγεται – τόσο για την Ευρώπη όσο και για την Ελλάδα – η αντικατάσταση των εθνικών νομισμάτων της ευρωζώνης από το κοινό νόμισμα⁽¹⁾.

Η Λατινική Νομισματική Ένωση αποτελεί την απόληξη, αλλά και την ευ-

ρύτερη θεσμική κατοχύρωση, του διμεταλλισμού: ο προσδιορισμός της σχέσης τιμής των δύο πολυτίμων μετάλλων (χρυσού και αργύρου) στο 1 : 15,5 παγιώνεται στις αρχές του 19ου αιώνα, με την εισαγωγή του νέου γαλλικού νομισματικού συστήματος⁽²⁾. Το εισαχθέν κατά την περίοδο της Γαλλικής Επανάστασης σύστημα ήταν διμεταλλικό, με νομισματικό κανόνα τον άργυρο. Επιτρεπτόταν, όμως, η κοπή χρυσών νομισμάτων στη βάση της παραπάνω *ratio*. Σταδιακά, ο διμεταλλισμός γίνεται αποδεκτός από αρκετές ευρωπαϊκές χώρες, αλλά και τις Ηνωμένες Πολιτείες⁽³⁾. Όπως είναι εύλογο, η γαλλική επιρροή σε μια σειρά από χώρες του μεσογειακού κόσμου, τόσο στην καθαρά οικονομική όσο και στην εμπορική σφαίρα, εδραίωσε το διμεταλλισμό στην παραπάνω σταθερή ισοτιμία και επέδρασε στις νομισματικές εξελίξεις σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Η υιοθέτηση του διμεταλλικού συστήματος δεν έγινε δίχως αμφισβήτηση της αρχικής *de facto* εφαρμογής του: η θεωρητική αντιμαχία μεταξύ των υποστηρικτών του διμεταλλισμού και αυτών του χρυσού κανόνα διέτρεξε τη δεύτερη πενήνταετία του 19ου αιώνα⁽⁴⁾. Η Λατινική Νομισματική Ένωση αποτελεί, επομένως, το επιστέγασμα μακροχρόνιας εξέλιξης των νομισματικών μηχανισμών στην ευρωπαϊκή ήπειρο, μηχανισμών που έλκουν την καταγωγή τους από την ανατροπή της νομισματικής ισορροπίας μετά την εισροή πολυτίμων μετάλλων του Νέου Κόσμου⁽⁵⁾. Η διαμάχη των πολυτίμων μετάλλων, αλλά και ο συμπληρωματικός παράγοντας του χαλκού, θα καθορίσουν κατά τους αιώνες 16ο έως και 18ο το ευρωπαϊκό νομισματικό παιχνίδι⁽⁶⁾. Η Λατινική Ένωση στόχευσε στην παγίωση κανόνων νομισματικής ισορροπίας ενώ

*Battista Agnese, 1536.
Βενετικός χάρτης
του τότε γνωστού κόσμου.
Η κίτρινη γραμμή απεικονίζει
το δρόμο του χρυσού από
το Περού στην Ισπανία.
Ο ίδιος δρόμος θα μεταφέρει
αργότερα στην Ευρώπη
το ασήμι από τα ορυχεία
του Potosi.
Η εισροή πολύτιμων μετάλλων
θα ανατρέψει τη νομισματική
ευρωπαϊκή ισορροπία κατά τον
ύστερο 16ο και τον 17ο αιώνα.*

ΝΟΜΙΣΜΑ & ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

εξέφρασε τον πολιτικό και οικονομικό ρόλο μιας δυνατής χώρας, της Γαλλίας, μέσα από την υιοθέτηση και εξάπλωση νομισματικών προτύπων.

Πέρα από τα παραπάνω, οι προσπάθειες – κατά το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα – για υιοθέτηση κοινού νομισματικού συστήματος εντάσσονται στο κλίμα του οικονομικού φιλελευθερισμού της εποχής και στη διεθνοποίηση του εμπορίου, ενώ σημαντικός είναι ο ρόλος της ανάπτυξης του χρηματοπιστωτικού τομέα. Κατά τις πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα έχει παγιωθεί ο κυρίαρχος ρόλος των τραπεζών όσον αφορά την εξέλιξη των οικονομικών μηχανισμών. Είναι πλέον διακριτές οι δύο κύριες λειτουργίες των τραπεζικών οργανισμών: η εμπορική/πιστωτική δραστηριότητα (deposit banking) και η έκδοση τραπεζογραμματίων. Σταδιακά, ο θεσμός της κεντρικής τράπεζας θα επιφορτιστεί με την αποκλειστική εκδοτική λειτουργία, εξέλιξη που όμως δεν λαμβάνει χώρα στην Αγγλία. Παράλληλα με την εδραίωση μετοχικών πιστωτικών ιδρυμάτων, παρατηρείται μια ακόμα σημαντική μετάβαση στη σφαίρα των τραπεζικών εργασιών: πρόκειται για τη σύνδεση του τραπεζικού με το βιομηχανικό κεφάλαιο, σύνδεση η οποία στη Δυτική Ευρώπη παίρνει τη μορφή “επιθετικών” επενδύσεων στη βιομηχανία και γενικά στον κατασκευαστικό τομέα⁽⁷⁾. Η ενηλικίωση των τραπεζικών μηχανισμών, σε συναρμογή με τις τεχνολογικές εξελίξεις και τη ραγδαία εξέλιξη των μεταφορών⁽⁸⁾, οδήγησαν στη διεθνοποίηση του κεφαλαίου, περί τις τελευταίες δεκαετίες του 19ου αιώνα. Είναι, επομένως, προφανές ότι το συγκεκριμένο οικονομικό κλίμα, το οποίο αποδόθηκε συνοπτικά, καθιστούσε αναγκαία την ύπαρξη ζωνών, αν όχι νομισματικής ενοποίησης, τουλάχιστον νομισματικής συνεργασίας.

Αυτές στάθηκαν οι προϋποθέσεις για τη δημιουργία της Λατινικής Νομισματικής Ένωσης. Πριν καταγραφεί το θεσμικό και πολιτικό πλαίσιο της σημαντικότερης νομισματικής ένωσης του 19ου αιώνα, θα πρέπει να αναφερθούν και οι παράλληλες προσπάθειες που λαμβάνουν χώρα την ίδια περίοδο στην Ευρώπη και που οπωσδήποτε αλληλεπιδρούν με το νομισματικό σύστημα των χωρών-μελών της ΛΝΕ. Η νομισματική ενοποίηση που ακολουθεί την πολιτική ενοποίηση των γερμανικών κρατιδίων αμέσως μετά το τέλος του Γαλλογερμανικού Πολέμου θα επηρεάσει τόσο τις πολιτικές όσο και τις οικονομικές εξελίξεις στην ευρωπαϊκή ήπειρο. Η γερμανική νομισματική ενοποίηση ακολουθεί το 1871 τη σύσταση του Reich, καθώς κρίνεται αναγκαία η εφαρμογή ενιαίου νομισματικού συστήματος σε ολόκληρη την Αυτοκρατορία και η αντικατάσταση των διαφόρων νομισμάτων που ήταν σε χρήση στα επιμέρους γερμανικά κρατίδια⁽⁹⁾. Παρόλο που η κοινή νομισματική βάση στα διάφορα γερμανικά κρατίδια ήταν ο άργυρος, με την ενοποίηση προκρίνεται ο μονομεταλλισμός του χρυσού. Δημιουργείται, λοιπόν, η νομισματική ζώνη του μάρκου. Η υιοθέτηση του χρυσού κανόνα από το Γερμανικό Reich μπορεί

εν μέρει να συσχετιστεί με την καταβολή των γαλλικών αποζημιώσεων, συνέπεια της πολεμικής ήττας της Γαλλίας. Παράλληλη είναι η εξέλιξη που αφορά την έκδοση των τραπεζογραμματίων: το 1876 η κεντρική τράπεζα της Πρωσίας μετατρέπεται στην Reichsbank, εκδοτική τράπεζα της Αυτοκρατορίας⁽¹⁰⁾. Είναι δε χαρακτηριστικό ότι η γερμανική είναι η μόνη κοινή νομισματική ζώνη του 19ου αιώνα που περιέχει ρυθμίσεις για την κυκλοφορία τραπεζογραμματίων εντός των ορίων της. Ο μονομεταλλισμός του γερμανικού Reich και η αποχρηματοποίηση των ασημένιων νομισμάτων των γερμανικών κρατιδίων, νομίσματα που δεν είχαν πλέον ονομαστική αλλά μόνο εσωτερική αξία, οδήγησαν άμεσα στη ραγδαία υποτίμηση του αργύρου και την εκ νέου αναταραχή της εύθραυστης νομισματικής ισοροπίας στην Ευρώπη⁽¹¹⁾. Θα εξεταστούν στη συνέχεια οι επιπτώσεις από την εφαρμογή του ενιαίου νομισματικού συστήματος της Γερμανίας στη λειτουργία της Λατινικής Ένωσης. Αμεσότερες ήταν οι συνέπειες στην επιλογή του νομισματικού κανόνα κατά τη διαδικασία νομισματικής ενοποίησης των σκανδιναβικών χωρών.

Στην κρίσιμη για τα νομισματικά της ευρωπαϊκής ηπείρου δεκαετία του 1860 εξελίσσεται και στις σκανδιναβικές χώρες ευρεία συζήτηση σχετικά με την επιλογή κοινού νομισματικού κανόνα. Οι τρεις μικρές χώρες της σκανδιναβικής χερσονήσου δεν μπορούσαν παρά να ακολουθήσουν ένα από τα νομισματικά συστήματα με διεθνή εμβέλεια. Μεγάλη απήχηση γνώρισε η πρόταση για υιοθέτηση του διμεταλλισμού και ένταξη στη Λατινική Ένωση, καθώς η Σουηδία και η Δανία σκέφτονταν σοβαρά να προσχωρήσουν στην τελευταία. Η γαλλική ήττα στο Γαλλογερμανικό Πόλεμο ανέκοψε αυτήν την εξέλιξη καθώς συνέβαλε στην απαξίωση του αργύρου και στην αποσταθεροποίηση του διμεταλλισμού. Τα αντιγερμανικά αισθήματα της σκανδιναβικής κοινής γνώμης, αλλά και πολιτικοί λόγοι, απέτρεψαν εξίσου την προσχώρηση στο ενιαίο νομισματικό σύστημα του Reich. Επελέγη, λοιπόν, η εναλλακτική λύση της δημιουργίας μιας Σκανδιναβικής Νομισματικής Ένωσης, η οποία οριστικοποιείται κατά τα έτη 1872-1875. Συμμετέχουν η Δανία, η Σουηδία και στο τέλος της περιόδου η Νορβηγία. Παρόλο που το ασήμι ήταν καθοριστικό στο νομισματικό σύστημα των τριών χωρών κατά την προηγούμενη περίοδο, η Ένωση υιοθετεί το χρυσό κανόνα και γεννά ένα νέο νόμισμα, την κορώνα. Η σκανδιναβική νομισματική ένωση θα διαρκέσει 40 έτη και θα δημιουργήσει την κοινή νομισματική ζώνη της κορώνας⁽¹²⁾.

Από τα παραπάνω, γίνεται κατανοητό ότι στις αρχές της δεκαετίας του 1870 ο διμεταλλισμός έχει ήδη χάσει το παιχνίδι, καθώς οι περισσότερες χώρες στρέφονται στον κανόνα του χρυσού. Το ζήτημα σχετίζεται με την αποδυνάμωση της Λατινικής Ένωσης και έχει επιπτώσεις στη διαμόρφωση της νομισματικής πολιτικής στην Ελλάδα.

ΝΟΜΙΣΜΑ & ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

II. Σύντομο ιστορικό της Λατινικής Νομισματικής Ένωσης

Πρωταρχικός στόχος της Λατινικής Νομισματικής Ένωσης στάθηκε η σταθεροποίηση και αποκατάσταση του δεκαδικού συστήματος, που είχε εισαχθεί στη Γαλλία το 1803. Οι πολιτικές βλέψεις της Γαλλίας και του Αυτοκράτορα Ναπολέοντα ΙΙΙ, πρωτεργάτη στην οικοδόμηση της ΛΝΕ, συνδέονται έτσι με τη δημιουργία μιας ευρωπαϊκής ζώνης όπου η ελεύθερη κυκλοφορία του νομίσματος είναι θεσμικά εγγυημένη⁽¹³⁾. Στη Γαλλία ο διμεταλλισμός του 1803 οδήγησε καταρχήν στην αποθησαύριση των χρυσών νομισμάτων, καθώς η αξία του χρυσού στην αγορά ξεπερνούσε την καθορισθείσα ισοτιμία. Η ανακάλυψη, όμως, των καλιφορνέζικων κοιτασμάτων χρυσού το 1848 οδήγησε στην υποτίμηση του κίτρινου μετάλλου και στη, σύμφωνη με το Νόμο του Gresham, αντίστροφη τάση της εξαφάνισης των ασημένιων νομισμάτων⁽¹⁴⁾. Το ασημένιο νόμισμα των 5 φράγκων, κύριο μέσο των συναλλαγών, εξαφανίστηκε από την αγορά, ενώ σύμφωνα με έναν υπολογισμό του γαλλικού Υπουργείου Οικονομικών η Γαλλία έχασε τα 3/4 της κυκλοφορίας της σε άργυρο μεταξύ των ετών 1852 και 1865. Αντίθετα, άρχισαν να εισρέουν στη γαλλική αγορά υποτιμημένα αργυρά νομίσματα, προερχόμενα από τις χώρες που ήταν συνδεδεμένες με το γαλλικό νομισματικό σύστημα (Ιταλία, Βέλγιο, Ελβετία)⁽¹⁵⁾.

Για την αντιμετώπιση της ανισορροπίας, συγκαλείται το Νοέμβριο του 1865 από τον Ναπολέοντα ΙΙΙ, και μετά από πρόταση του Βελγίου, η Σύσκεψη των Παρισίων. Συμμετέχουν, εκτός από τη Γαλλία, η Ιταλία, η Ελβετία και το Βέλγιο. Παρόλο που οι τρεις χώρες προτιμούσαν την εφαρμογή του χρυσού κανόνα, η Γαλλία – επιδιώκοντας τη διατήρηση του νομισματικού της status quo – επέβαλε το διμεταλλισμό⁽¹⁶⁾ και απεκατέστησε τη ratio 1 : 15,5. Υπογράφεται η ιδρυτική Σύμβαση της Λατινικής Νομισματικής Ένωσης με κύριο στόχο τη διασφάλιση της απόλυτης ομοιογένειας των νομισμάτων που θα κόβονται από τις χώρες-μέλη και, επομένως, τη θεσμική κατοχύρωση της αξίας τους⁽¹⁷⁾. Η θέσπιση μιας κοινής νομισματικής ζώνης επιτυγχάνεται όχι με την καθιέρωση ενός κοινού νομίσματος, αλλά με τη θέσπιση νομισματικού συστή-

Το φράγκο του Ναπολέοντα Ι ακολουθεί το νομισματικό σύστημα που εισήχθη το 1803 από την επαναστατική Υπατία.

Οι ευρωπαϊκές τελωνειακές ενώσεις του 19ου αιώνα προσπαθούν να ανατρέψουν τις μερκαντιλιστικές πρακτικές της προβιομηχανικής Ευρώπης. Ως προείκασμα της γερμανικής νομισματικής ενοποίησης μπορεί να κληφθεί η ζώνη ελεύθερου εμπορίου των Zollverein.

900% ή σε 0,29 γραμμάρια χρυσού. Ορίζεται η κοπή χρυσών φράγκων, που αντιπροσωπεύονται από τα νομίσματα των 5, 10, 20, 50 και 100 φράγκων, και ασημένιων, που αντιπροσωπεύονται μόνο από τα νομίσματα των 5 φράγκων με περιεκτικότητα σε ασημί 900%. Ορίζεται, επίσης, συμπληρωματικό νόμισμα, το οποίο αντιπροσωπεύεται από τα ασημένια κέρματα των 2, 1, 0,50 και 0,20 φράγκων, με μειωμένη περιεκτικότητα σε ασημί (835%). Η κοπή των συμπληρωματικών κερμάτων δεν μπορεί να ξεπεράσει την αναλογία των 6 φράγκων ανά κάτοικο της κάθε χώρας. Χρυσά και ασημένια νομίσματα κυκλοφορούν ελεύθερα ανάμεσα στις 4 επικράτειες, τα συμπληρωματικά όμως δεν πρέπει να ξεπερνούν το ισοποσο των 100 φράγκων ανά συναλλαγή (50 φράγκων εάν πρόκειται για ιδιωτική συναλλαγή). Οι χώρες-μέλη υποχρεούνται να αποσύρουν, εντός ορισμένων προθεσμιών, τα ήδη κοπέντα νομίσματα και κέρματα που δεν πληρούν τις παραπάνω προϋποθέσεις.

Μολοντί μακριά από τον ουτοπικό στόχο υιοθέτησης μιας διεθνούς νομισματικής μονάδας, η Λατινική Νομισματική Ένωση επέτυχε να διασφαλίσει την ομοιογένεια του νομισματικού της συστήματος αλλά και να διεθνοποιήσει το νομισματικό ζήτημα. Προς αυτήν την κατεύθυνση συνέβαλε η γεωγραφική επέκτασή της κατά τα επόμενα έτη: πέρα από την προσχώρηση της Ελλάδας το 1868 και των προσπαθειών σύνδεσης της Ισπανίας και Ρουμανίας κατά το ίδιο έτος, το νομισματικό σύστημα του φράγκου εφαρμόστηκε συνολικά από 18 περίπου χώρες ανάμεσα στις οποίες οι Ηνωμένες Πολιτείες και αρκετές χώρες της Λατινικής Αμερικής⁽¹⁸⁾. Η προσχώρηση των χωρών αυτών στη ΛΝΕ δεν πραγματοποιήθηκε για πολιτικούς συνθηθέστερα λόγους, ενώ πρέπει να σημειωθεί ότι σε κάποιες από αυτές τις επικράτειες το σύστημα του φράγκου ακολουθήθηκε μόνο για την κοπή χρυσών νομισμάτων, κάτι που συνέβη και στις χώρες της Σκανδιναβικής Ένωσης.

Παρά τα αρχικά ευόιωνα μηνύματα, η Λατινική Νομισματική Ένωση θα αντιμετωπίσει σύντομα μια νέα νομισματική κρίση, που οφείλεται στην υποτί-

ματος με ισχύ για όλα τα συμμετέχοντα κράτη. Διατηρούνται τα εθνικά νομίσματα, τα οποία είναι ίδιου τύπου και ίσης αξίας μεταξύ τους (1 γαλλικό φράγκο = 1 βέλγικο κ.λπ.). Παράλληλη είναι η απαγόρευση κοπής χρυσών ή αργυρών νομισμάτων με χαρακτηριστικά διαφορετικά από τα προσδιοριζόμενα. Η επίσημη τιμή του φράγκου καθορίζεται σε 5 γραμμάρια αργύρου περιεκτικότητας

ΝΟΜΙΣΜΑ & ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

μηση της τιμής του αργύρου. Η ήττα της Γαλλίας στο Γαλλογερμανικό Πόλεμο, η νομισματική ενοποίηση των γερμανικών κρατιδίων και η ανακάλυψη ορυχείων αργύρου στη Νεβάδα της Β. Αμερικής στις αρχές της δεκαετίας του 1870 συνηγόρησαν στην πτώση της τιμής του πολύτιμου μετάλλου, ενώ οδήγησαν στην υπερχείλιση της αγοράς σε ασημένια νομίσματα. Είναι ευνόητο ότι πολλά από τα ασημένια νομίσματα που κατέκλυσαν τις αγορές ήταν όχι μόνο υποτιμημένα αλλά και αποχρηματοποιημένα (δεν άξιζαν, δηλαδή, παρά το περιεχόμενό τους σε πολύτιμο μέταλλο). Το γεγονός είχε, οπωσδήποτε, καταθλιπτικές συνέπειες για την ΑΝΕ, καθώς η ονομαστική αξία των ασημένιων νομισμάτων της ήταν θεσμικά εγγυημένη και υπερέβαινε, έτσι, την εσωτερική αξία του περιεχόμενου αργύρου. Μια σειρά από διεθνείς διασκέψεις και συμβάσεις καταδεικνύουν τις προσπάθειες για υπέρβαση των κοινωνικοοικονομικών αντιστάσεων σε εθνικό επίπεδο, αλλά και προβάλλουν την κανονικότητα υπερεθνικών θεσμών⁽¹⁹⁾. Για την αντιμετώπιση της κατάστασης αποφασίζεται από τα κεντρικά όργανα της Λατινικής Ένωσης να περιορισθεί η κοπή των ασημένιων νομισμάτων αξίας 5 φράγκων, σύμφωνα με τα ποσά που για κάθε χώρα ορίζονται από την υπογραφή, στο Παρίσι την 3η Φεβρουαρίου 1876, Δήλωση. Περί τα τέλη του 1878 θα απαγορευθεί εντελώς για το επόμενο έτος η κοπή των ασημένιων πενταφράγκων, απαγόρευση που θα καταστεί τελικά μόνιμη. Πρόσθετα προβλήματα δημιουργεί η επιβολή αναγκαστικής κυκλοφορίας στην Ιταλία, αλλά και η χρόνια δημοσιονομική κρίση της χώρας⁽²⁰⁾. Το 1878 η Ιταλία θα “εθνικοποιήσει” τα ασημένια κέρματά της, τα οποία απαγορεύεται πλέον (και μέχρι την άρση της αναγκαστικής κυκλοφορίας) να κυκλοφορούν στις άλλες χώρες της ΑΝΕ.

Η συνεχιζόμενη κρίση του διμεταλλισμού θα οδηγήσει στην οριστική στροφή προς το χρυσό κανόνα⁽²¹⁾. Τα νομίσματα της ΑΝΕ απαγκιστρώνονται οριστικά από τον άργυρο, καθώς στο εξής δεν κόβονται παρά μόνο συμπληρωματικά κέρματα μειωμένης περιεκτικότητας σε ασήμι. Εως τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ο χρυσός καταλαμβάνει τη θέση του αργύρου στα μεταλλικά αποθέματα των ευρωπαϊκών τραπεζών, ενώ η ισοτιμία των δύο πολύτιμων μετάλλων αυξάνεται συνεχώς σε βάρος του αργύρου. Εξάλλου, με το τέλος του Μεγάλου Πολέμου, τα νομίσματα της Λατινικής Ένωσης εξακολουθούν να είναι ισότιμα μεταξύ τους, διατηρώντας τυπικά την ονομαστική ισοτιμία 1 : 15,5.

*Ασημένια κέρματα των χωρών της
Λατινικής Νομισματικής Ένωσης.
Γαλλία, 1 φράγκο, 1867 // Βέλγιο, 1 φράγκο,
1867 // Ελβετία 1 φράγκο, 1875 // Ιταλία,
1 λίρα, 1867 // Ελλάδα, 1 δραχμή, 1868.*

Στην ουσία, όμως, η παραπάνω ισοτιμία δεν είχε καμιά σχέση με τις πραγματικές τιμές των πολυτίμων μετάλλων, χρυσού και αργύρου. Διαδοχικές απαγορεύσεις στην κυκλοφορία των ασημένιων νομισμάτων και κερμάτων εκτός των εθνικών συνόρων, θα σημάδωνουν και τον οριστικό θάνατο της ΛΝΕ. Το 1928 και η Γαλλία, πατρίδα του διμεταλλισμού, υιοθετεί τελικά το χρυσό κανόνα⁽²²⁾.

Παρά τις μεγάλες περιόδους ύπνωσης και τη φαινομενική αποτυχία της Λατινικής Νομισματικής Ένωσης, δεν είναι χωρίς σημασία, για τις προοπτικές νομισματικής συνεργασίας, η πενήντάχρονη περίπου διάρκειά της αλλά και η δημιουργία μιας υπερεθνικής ζώνης ελεύθερης νομισματικής κυκλοφορίας. Επίσης, παρά τις πρακτικές δυσχέρειες όσον αφορά τη διατήρηση της συμβατικής ισοτιμίας των δύο πολυτίμων μετάλλων, θα πρέπει να ληφθεί υπόψιν η μακροβιότερη επιβίωση του διμεταλλισμού σε σχέση με το χρυσό κανόνα και το μπλοκ της στερλίνας, που δεν θα διαρκέσει παρά τα μεσοπολεμικά χρόνια.

III. Η Ελλάδα μέλος της Λατινικής Νομισματικής Ένωσης

Σε αυτό το ευρωπαϊκό κλίμα, πραγματοποιείται το 1868 η προσχώρηση της Ελλάδας στη Λατινική Νομισματική Ένωση, ακολουθώντας για τις επόμενες δεκαετίες τις διακυμάνσεις του διμεταλλικού κανόνα. Το γεγονός αποτελεί σημαντική πτυχή, όχι μόνο της νομισματικής, αλλά και της οικονομικής ιστορίας της χώρας. Πέρα από τη γνωσιολογική πλευρά του ζητήματος, καταδεικνύεται η στροφή της Ελλάδας, ήδη από τον 19ο αιώνα, προς φερέγγυα νομισματικά συστήματα αλλά και η φροντίδα ενσωμάτωσης του αδύναμου ελληνικού νομίσματος στο ευρύτερο χρηματοοικονομικό περιβάλλον. Το γεγονός ότι η ένταξη της Ελλάδας στη ΛΝΕ πραγματοποιείται από την κυβέρνηση του φιλελεύθερου Αλέξανδρου Κουμουνδούρου και ενώ η προσπάθεια για τον οικονομικό εκσυγχρονισμό του βασιλείου έχει ήδη ξεκινήσει, είναι ενδεικτικό για τις αναζητήσεις της τότε πολιτικής ηγεσίας.

Η αδιαμφισβήτητη ηγεμονία της Γαλλίας στο πλαίσιο της ΛΝΕ σηματοδοτεί την πολιτική χροιά που ενέχει η ένταξη της Ελλάδας στη νομισματική ζώνη. Αποτέλεσμα των προσπαθειών για διεύρυνση της ΛΝΕ, τάση που εκφρά-

ΝΟΜΙΣΜΑ & ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

στηκε κατά την παρισινή Διεθνή Διάσκεψη του 1867, η συμμετοχή της Ελλάδας στην Ένωση, ή καλύτερα η αποδοχή της ως χώρας-μέλους, μοιάζει να εδράζεται περισσότερο σε πολιτικούς παρά σε καθαρά οικονομικούς λόγους⁽²³⁾. Το διευρυμένο εξωτερικό χρέος, η πολιτική αστάθεια της χώρας, η συχνή προσφυγή στο ταμειυτικό μέτρο της αναγκαστικής κυκλοφορίας τραπεζογραμματίων αλλά και η περιφερειακή – γεωγραφική και οικονομική – θέση της χώρας δεν καθιστούσαν τη συμμετοχή της Ελλάδας βαρύνουσας σημασίας για το οικονομικό κύρος και τη διπλωματική εμβέλεια της ΑΝΕ. Ο πολιτικός παράγοντας μοιάζει να εξηγεί περισσότερα απ’ ό,τι ο οικονομικός: η ιδρυτική Συνθήκη της Λατινικής Νομισματικής Ένωσης (1865) επικύρωσε το νομισματικό status quo που ίσχυε στο γαλλικό κράτος, αλλά και διεύρυνε την ακτίνα εμβέλειάς του. Πρόκειται, ουσιαστικά, για την εξαγωγή του θεσμικού πλαισίου που ρύθμιζε τα νομισματικά του γαλλικού κράτους. Συνεπώς, η γαλλική διπλωματική επιρροή διευρύνεται και παγιώνεται σε μια σειρά από χώρες που συμμετέχουν στη νομισματική ζώνη της ΑΝΕ. Η επιδίωξη της γαλλικής ηγεμονίας σχετίζεται και με τις πολιτικές φιλοδοξίες του Αυτοκράτορα Ναπολέοντα ΙΙΙ: η συγκρότηση της Λατινικής Νομισματικής Ένωσης μπορεί να συνδεθεί με τα πολιτικά σχέδια του Γάλλου μονάρχη, καθώς η εξαγωγή του γαλλικού νομισματικού συστήματος σε μια σειρά από μικρότερα κράτη μοιάζει να προωθεί σε διεθνές επίπεδο τόσο τη γαλλική επιρροή όσο και την προσωπικότητα του Ναπολέοντα ΙΙΙ⁽²⁴⁾. Εξάλλου, ήταν βάσιμη η πεποίθηση ότι η εξάπλωση του γαλλικού νομισματικού συστήματος θα προωθούσε τα εμπορικά και βιομηχανικά συμφέροντα της χώρας στα μέλη της ΑΝΕ, ενδυναμώνοντας έτσι την πολιτική δύναμη της Γαλλίας αλλά και του Αυτοκράτορά της. Ο γαλλικός “μεγαλοϊδεατισμός” είναι, λοιπόν, πιθανόν ότι αιτιολογεί την προσχώρηση στην ενιαία νομισματική ζώνη μιας χώρας όχι μόνο μικρής αλλά και οικονομικά αδύναμης, όπως η Ελλάδα. Γενικά η ελληνική συμμετοχή στη Λατινική Νομισματική Ένωση σχετίζεται, εκτός από καθαρά νομισματικούς παράγοντες, και με τη συγκυρία που διέπει την πολιτική σκηνή τόσο στη Γαλλία όσο και στην Ελλάδα. Ωστόσο, οι πολιτικές σκοπιμότητες μόνο δεν επαρκούν για να εξηγήσουν τη συμμετοχή της Ελλάδας στη νομισματική ζώνη της ΑΝΕ. Ένας συνδυασμός παραγόντων φαίνεται περισσότερο πιθανός: οι γαλλικές επιδιώξεις για οικονομική και εμπορική διεύρυνση, η σταδιακή απαξίωση του οθωνικού νομισματικού συστήματος, οι προσδοκίες για διεθνοποίηση ή απλώς εξάπλωση της ΑΝΕ έκαναν δυνατή τη συμμετοχή και της Ελλάδας⁽²⁵⁾.

Οι επιπτώσεις της ελληνικής συμμετοχής στη Λατινική Νομισματική Ένωση θα εξεταστούν αναλυτικά στο επόμενο τεύχος.

Τα κυριότερα ορυχεία χρυσού και αργύρου από τον 18ο έως τον 20ό αιώνα.
 Η ανακάλυψη των ορυχείων της Νεβάδα στις αρχές της δεκαετίας του 1870, θα αποτελέσει μία από τις αφορμές της κρίσης του διμεταλλισμού, με αρνητικές συνέπειες για το μέλλον της Λατινικής Νομισματικής Ένωσης.

υποσημειώσεις

(1) Στο πλαίσιο εξαγωγής συμπερασμάτων από την ιστορική εμπειρία νομισματικών ενώσεων εντάσσεται η μελέτη: B. EICHENGREEN, *European monetary unification*, Cambridge, 1997.

(2) Σύμφωνα με το Νόμο της 17 germinal του έτους XI (7 Απριλίου 1803).

(3) Για τα παραπάνω, cf: Γ. ΚΑΤΣΕΛΙΔΗ, *Το νόμισμα*, Αθήνα, ΕΕΤ, 1996, ανατύπωση της έκδοσης του 1902, σ. 99-100.

(4) Για το ζήτημα, βλέπε την πρόσφατη μελέτη: L. EINAUDI, *Money and politics. European monetary unification and the international gold standard. 1865-1873*, Οξφόρδη, Oxford University Press, 2001, passim.

(5) Για το ρόλο των πολύτιμων μετάλλων στην ευρωπαϊκή οικονομία των μέσων χρόνων, cf: M. BEAUD, *Histoire du capitalisme*, Παρίσι, Seuil, σ. 51-105. Επίσης, για μια διαφορετική οπτική επί του ίδιου θέματος: M. FOUCAULT, *Les mots et les choses*, Παρίσι, Gallimard, σ. 185-192.

(6) Για τη νομισματική κατάσταση στην Ευρώπη των Μέσων και Νεώτερων Χρόνων, cf.: F. BRAUDEL, *Υλικός Πολιτισμός, οικονομία και καπιταλισμός. 15ος-18ος αιώνας. Τόμος Α'. Οι δομές της καθημερινής ζωής: το δυνατό και το αδύνατο*, ελλ. μετ. ΑΙΚ. ΑΣΔΡΑΧΑ, Αθήνα, ΜΙΑΤΕ, κεφ. 7ο, Το νόμισμα, και ειδικότερα τις σελίδες 496-518.

(7) Για τη διεθνοποίηση του κεφαλαίου κατά το β' μισό του 19ου αιώνα, ο αναγνώστης μπορεί να ανατρέξει στην κλασική πλέον μελέτη: E. J. HOBBSBAMM, *Η εποχή του κεφαλαίου. 1848-1875*, ελλ. μετ. Δ. ΚΟΥΡΤΟΒΙΚ, Αθήνα, ΜΙΑΤΕ, 1996, σ. 80-109.

(8) Κορυφαίο είναι το παράδειγμα της ραγδαίας εξάπλωσης των σιδηροδρομικών δικτύων. Για τη σχέση μεταξύ εκβιομηχάνισης και ανάπτυξης των σιδηροδρομών βλέπε για παράδειγμα τη μελέτη: FR. DOBBIN, *Forging industrial policy. The United States, Britain, and France in the railway age*, β' έκδ., Cambridge/New York, Cambridge University Press, 1997, passim.

(9) Ένας οξυδερκής παρατηρητής της εποχής, ο Ανδρέας Συγγρός, μας μεταφέρει με γλαφυρό τρόπο την εμπειρία του από το νομισματικό κατακεραματισμό του γερμανικού χώρου γύρω στις αρχές της δεκαετίας του 1860: "Τί κυκεών νομισμάτων πράγματι εκείνος τότε! Έποχούμενος τής ἐξήρχετο εἰς τὰ πῆριξ καὶ μετὰ παρέλευσιν τετάρτου ὥρας ἤλλαξε καὶ Κρά-

ΝΟΜΙΣΜΑ & ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

τος τῶ ἐξηγεῖτο πληρωμὴ διοδίων καὶ τὸ νόμισμα τοῦ Κράτους, ἀφ' οὗ ἐξήρχετο, δὲν ἦτο δεκτὸν εἰς ἐκεῖνο, εἰς ὃ εἰσήρχετο, ἦτο δὲ ὑπόχρεως νὰ ἔχη συλλογὴν νομισμάτων τῶν διαφόρων κρατιδίων ἐκεῖνων πρὸς τὴν ἐκάστοτε χρῆσιν” [Α. ΣΥΓΓΡΟΣ, *Απομνημονεύματα*, εισ.-επιμ. Ἀλκης Ἀγγέλου, Μαρία Χριστίνα Χατζηγιώάννου, Αθήνα, Εστία, 1998, φωτοστατική ανατύπωση τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1909, τ. Α', σ. 311-312].

⁽¹⁰⁾ Για περισσότερα στοιχεία ὅσον ἀφορὰ τὴ γερμανικὴ νομισματικὴ ενοποίηση cf. A. SCHOR, *La monnaie unique*, Παρίσι, PUF, 1995, σ. 19-27.

⁽¹¹⁾ Γ. ΚΑΤΣΕΛΙΔΗΣ, *Τὸ νόμισμα ... op. cit.*, σ. 101.

⁽¹²⁾ L. JONUNG, *The Scandinavian Monetary Union, 1873-1924*, ἀνακοίνωση στο πλαίσιο τοῦ Συνεδρίου *From the Athenian Tetradrachm to the Euro*, BNG/European Association for Banking History, Αθήνα, 8-9 Οκτωβρίου 2001.

⁽¹³⁾ Ἡ πολιτικὴς βλέψεις τῆς Γαλλίας σὲ σχέση με τὴ Λατινικὴ Νομισματικὴ Ἐνωση ἀναλύονται παρακάτω.

⁽¹⁴⁾ Cf. Γ. Α. ΠΥΡΣΟΣ, *Συμβολὴ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Τραπεζικῆς τῆς Ἑλλάδος*, τ. Β, Αθήνα, 1946, σ. 24.

⁽¹⁵⁾ A. SCHOR, *La monnaie unique ... op. cit.*, σ. 14-15.

⁽¹⁶⁾ H. PARKER WILLIS, *A history of the Latin Monetary Union. A study of international monetary action*, N. York, Greenwood Press, 1968, ἀναστατική ἀνατύπωση τῆς ἐκδόσεως τοῦ 1902, σ. 43 & 57-58.

⁽¹⁷⁾ Για τὴν καλύτερη κατανόηση τῶν παραπάνω θὰ πρέπει νὰ διευκρινιστεῖ ὅτι, κατὰ τὴν ἐποχὴ που ἐξετάζουμε, ἡ τιμὴ τοῦ νομίσματος ἦταν κατὰ προσέγγιση ἴση με τὴν εσωτερικὴν τοῦ ἀξία, τὸ πραγματικὸ τοῦ δηλαδὴ περιεχόμενον σὲ πολύτιμο μέταλλο. Κάθε φθορὰ, ἐπομένως, ἀπὸ τὴν κυκλοφορία εἶχε ἐπιπτώσεις καὶ στὴν ονομαστικὴ ἀξία τοῦ νομίσματος.

⁽¹⁸⁾ *Ibid*, σ. 84.

⁽¹⁹⁾ Cf. Ε. ΠΡΟΝΤΖΑΣ, *Ἡ ἀσθεντία τοῦ νομίσματος στὴ νεοελληνικὴ κοινωνία. Ἡ περίοδος τῶν διατακτικῶν κερμάτων, 1885-1910*, Αθήνα, ΕΜΝΕ, 1995, σ. 72-73.

⁽²⁰⁾ Cf. Συμφωνία “περὶ ἐκτελέσεως τοῦ ἀρθροῦ 3 Νομισματικῆς Συμβάσεως τῆς 24ης Ὀκτωβρίου (5 Νοεμβρίου) 1878”, Παρίσι, 8/20 Ἰουνίου 1879.

⁽²¹⁾ Cf. Φ. ΣΑΧΙΝΙΔΗΣ, *Ἀπὸ τὴ Λατινικὴ Νομισματικὴ Ἐνωση στὴν Οικονομικὴ καὶ Νομισματικὴ Ἐνωση: Διδάγματα ἀπὸ τὸ παρελθόν, προοπτικὴς γιὰ τὸ μέλλον*, *Ευρωνέα*, εἰδικὴ ἐκδόση, Μάρτιος 2000.

⁽²²⁾ Ε. ΠΡΟΝΤΖΑΣ, *Ἡ ἀσθεντία ... op. cit.*, σ. 76.

⁽²³⁾ H. P. WILLIS, *A history of the Latin Monetary Union ... op. cit.*, σ. 81.

⁽²⁴⁾ *Ibid*, σ. 42-47 & 55-56.

⁽²⁵⁾ Cf. Ν. ΒΑΣΙΛΟΠΟΥΛΟΣ, *Ἡ νομισματικὴ ἱστορία τῆς δραχμῆς*, Αθήνα, Ἑλληνικὸ Νόμισμα, χχ., σ. 50-51.

⁽²⁶⁾ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, *Τὰ πρῶτα πενήντα χρόνια τῆς Τραπεζικῆς τῆς Ἑλλάδος*, Αθήνα, 1978, σ. 24.

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ ΑΡΘΡΟΥ:

- *Παγκόσμιος Ἀτλας 2000, ἐκδόσεις “Ἡ Καθημερινή”*
- *Michel Rachline, La monnaie de Paris, ἐκδόσεις Albin Michel/ Monnaie de Paris, 1992*
- *Jonathan Williams (ed.), Money, a History, British Museum Press, London 1997.*